

МІЖМОВНІ КОРЕЛЯЦІЇ ПАРЕМІЙНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ "ГРОШІ" В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Малиновська Г. Р.

Львівська державна фінансова академія

У статті розглянуто міжмовні співвідношення паремійних одиниць, які концептуалізують поняття "гроші" в українській і англійській мовах. Виявлені й зіставлені їхні смислові, образні й експресивно-стилістичні компоненти. Проведений класифікаційний аналіз дозволив виділити три класифікаційні групи: паремії з повною і неповною еквівалентністю та безеквівалентні стійкі одиниці.

Ключові слова: еквівалентні паремії, паремії із неповною еквівалентністю, безеквівалентні паремійні одиниці, смисловий компонент, образний компонент, експресивно-стилістичний компонент/аспект, універсальна й етнокультурна концептуалізація.

В статье рассмотрены межъязыковые соотношения паремийных единиц, которые концептуализируют понятие "деньги" в украинском и английском языках. Выявлены и сопоставлены их смысловые образные, экспрессивно-стилистические компоненты. Проведенный классифицирующий анализ позволил выделить три классификационные группы: паремии с полной и неполной эквивалентностью и безэквивалентные устойчивые единицы.

Ключевые слова: эквивалентные паремии, паремии с неполной эквивалентностью, безэквивалентные паремийные единицы, смысловый компонент, образный компонент, экспрессивно-стилистический компонент/аспект, универсальная и этнокультурная концептуализация.

Interlanguage correlations of paroemia units, verbalizing the concept MONEY in Ukrainian and English languages, have been considered in the article. Their semantic, figurative, expressive and stylistic components have been revealed and compared. The conducted classification analysis allowed us to distinguish three classification groups: paroemia units with full and partial equivalence and nonequivalent paroemia units.

Key words: paroemia units of full equivalence, paroemia units of partial equivalence, nonequivalent paroemia units, semantic component, figurative component, expressive and stylistic component, universal conceptualization, ethno-cultural conceptualization.

Особливий вплив на становлення етносу, напрями його світосприйняття й особливості світобачення має мова – важливий складник національної культури. Кожна мова, відбиваючи національну специфіку характеру і менталітету етносу, засвідчує неповторне бачення світу її носіями. Занурення до глибин національного способу мислення стає можливим через вивчення систем ціннісних орієнтацій, які знаходять своє вираження в мові, зокрема в пареміях. Останні відображають не лише особливості певної мови, але й світовідчуття її носіїв та наочно демонструють спосіб життя, географічне положення, історію і традиції тієї чи іншої спільноти, об'єднаної однією культурою [8, с. 80]. У паремійному фонді знаходимо набуті власним суспільно-економічним досвідом національно-специфічні етнокультурні аспекти концептуалізації дійсності.

Вплив на формування й розвиток етнічних спільнот мають і міграційні процеси та міжетнічні зв'язки, завдяки чому в пареміях спостерігаємо багато спільних рис, універсальних концептуалізацій дійсності носіями різних мов.

Оскільки в цих стійких одиницях концептуалізуються значущі для народів поняття, зокрема "гроші", зіставний аналіз паремій різних лінгвокультур дає змогу об'єктивно встановити деякі ціннісні пріоритети культур того чи іншого народу, проаналізувати джерела формування світоглядних систем етносів, виявити особливості їхнього національного характеру та певною мірою реконструювати матеріальну й духовну культуру народу.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою в аналізі міжмовних кореляцій лінгвокультурного концепту ГРОШІ на матеріалі паремійних фондів мов віддаленої спорідненості, зокрема української й англійської, у зіставному аспекті з урахуванням сучасних напрацювань семантико-когнітивного, лінгвокультурологічного та антропоцентричного підходів, що донині ще не було об'єктом спеціального дослідження як в українському, так і в зарубіжному мовознавстві.

Мета цієї студії полягає у проведенні класифікації міжмовних співвідношень паремій, які концептуалізують поняття “гроші” в українській і англійській мовах, виявленні та зіставленні їхніх смислових, образних й експресивно-стилістичних компонентів, що дозволяє встановити міжмовні кореляції, а саме: відношення збігу і розбіжностей.

Об'єктом дослідження обрано концепт ГРОШІ в паремійних фондах української й англійської мов. Предмет вивчення – міжмовні співвідношення паремій, які концептуалізують поняття “гроші” в українській і англійській мовах.

Матеріалом дослідження паремійного представлення концепту ГРОШІ в українській і англійській мовах слугували словники та паремійні збірки [див.: 9-16]. Шляхом суцільної вибірки із зазначених джерел відібрано понад 580 українських і більше 500 британських паремій, які вербалізують концепт ГРОШІ.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше в українському й зарубіжному мовознавстві проведено зіставний аналіз міжмовних кореляцій паремій, які вербалізують концепт ГРОШІ в далекоспоріднених лінгвальних системах – української й англійської мов; встановлено відповідності й відмінності в концептуалізації поняття “гроші” та проаналізовано джерела формування світоглядних систем цих етносів.

Концепт ГРОШІ в зіставлюваних мовах репрезентований різними номінаціями: 1) пареміями з ключовим словом (лексичним компонентом *groshi / money*); 2) пареміями, що містять у своєму складі найменування грошових одиниць; 3) пареміями, в яких сема *groshi* представлена імпліцитно.

З огляду на значення прислів'їв і приказок, що концептуалізують поняття “гроші” в українській і англійській мовах, проведено класифікацію міжмовних співвідношень, яка спирається на “особливості взаємодії смислового, формально-образного та експресивно-стилістичного аспектів” зіставлюваних паремійних одиниць [2, с. 23-24]. Аналіз відібраного емпіричного матеріалу дозволив виділити три класифікаційні типи міжмовних кореляцій, що демонструють джерела формування світоглядних систем цих етносів.

1. Паремії, які мають повну еквівалентність, тобто перебувають у відношеннях повної смислової, образної й експресивно-стилістичної еквівалентності – спостерігається повний збіг денотативного, сигніфікативного та експресивно-стилістичного планів [3, с. 339; 2, с. 23-24]. Засвідчено, що еквівалентні паремійні одиниці здебільшого виступають міжмовними запозиченнями. Першим найбільшим джерелом іншомовних прислів'їв і приказок як в усну народну словесність, так і в писемні пам'ятки стало Святе Письмо – основа інтернаціональної фразеології для етносів, які сповідують християнську релігію [5, с. 554]. Із Біблії походить ряд усталених у різних народів висловлень: укр. *Гроші – корінь усього зла – Money is the root of all evil* (БКРПП, с. 167), (ССІД, р. 310). Прислів'я виникло на основі скороченого варіанта Першого послання святого апостола Павла до Тимофія: укр. *Грошлюбство – це корінь усього лихого* [1, с. 1461] – англ. *The love of money is the root of all evil* (букв.: Любов до грошей – корінь усього зла) (1 Timothy 6:10) (ССІД, р. 310).

Іншими джерелами міжмовних запозичень, які мали незаперечне значення для розвитку паремійного жанру, виступають здебільшого грецька і латинська, меншою мірою – інші мови. Наведемо кілька прикладів: укр. *Гроші не пахнуть* (АУФС, с. 677) – англ. *Money has no smell* (букв.: Гроші не мають запаху) (БКРПП, с. 58). Етимологія цього прислів'я латинська: *Pecunia non olet* [7, с. 999]. Джерело вислову – Светоній “Життєпис цезарів”. Ці слова були відповіддю римського імператора Веспасіана Флавія своєму синові Титу, який висловив невдоволення з приводу введення податку на громадські вбиральні [7, с. 937]; укр. *Линше без вечері лягати,*

та без боргів уставати (СНМ, с. 29) – англ. *Better go to bed supperless than to rise in debt* (букв.: Краще іти до ліжка без вечері, ніж вставати в боргу) (БКРПП, с.115); укр. *Легко прийшло – легко і пішло* (ППА, с. 95) – англ. *Easy come, easy go* (букв.: Легко приходить – легко йде) (OALD, р. 76).

Наявність еквівалентних усталених одиниць у двох мовах свідчить про міжкультурні контакти етносів на різних етапах тривалого історичного розвитку та про відповідність запозиченої паремії ментальності народу, у мову якого вона ввійшла. З огляду на незначну кількість виявлених ідентичних паремійних відповідників, можна зробити висновок, що повна міжмовна еквівалентність – не поширене явище в мовах віддаленої спорідненості.

II. Паремії, які мають неповну еквівалентність. Ця група об'єднує 2 підгрупи:

1) паремії, що характеризуються повною смисловою, але різною образною й експресивно-стилістичною еквівалентністю (різна мотивація) [3, с. 339], тобто стійкі одиниці, в яких “збіг сигніфікативних характеристик поєднується з частковим збігом денотативного й експресивно-стилістичного аспектів” [2, с. 24]: укр. *Сорочку викупив, а сукман заставив* (УПП, с. 472) або *Мій батько нікому не винен: у того позичить, а тому 'тдасть* (УПП, с. 472) – англ. *Rob Peter to pay Paul* (букв.: Пограбуй Пітера, щоб заплатити Паулу) (CCID, р. 279), що означає використати гроші, які було призначено для виплати одного боргу, для того, щоб повернути інший борг, і, отже, знову залишитися в боргах. Для розуміння сутності цієї паремії неможливо обійтися без певних культурно-історичних фонових знань, що і виявляє унікальність мовних картин світу. Паремії, в яких національно-культурний компонент пов'язаний з історичними подіями, викликають особливий інтерес. Походження цієї стійкої одиниці пов'язане з подіями 1540 року, коли церкву св. Петра (Вестмінстер) зробили кафедральним собором, а через десять років її знову приєднали до лондонської єпархії, і чимало з її маєтків було віддано на покриття витрат за ремонт собору св. Павла (АУФС, 823); укр. *По достатках / По одежі ноги простягай* (УПП, с. 440) – англ. *Cut your coat according to your cloth* (букв.: Розкрой піджак відповідно до матеріалу) (OALD, р. 272), (CCID, р. 71). Зазначені англійські джерела дають таке пояснення цій паремії: а) зважай на наявні ресурси, коли ти будеш плани чи приймаєш рішення; б) роби лише те, на що ти маєш достатньо грошей, і не більше. Отже, необхідність жити відповідно до своїх матеріальних можливостей, не “залазяти” в борги пропагується в обох етнокультурах; укр. *Осмак копн стереже* (УПП, с. 441) – англ. *Penny and penny laid up will be many* (букв.: Пенні до пенні відкладені – буде багато) (БКРПП, с. 94). Названі одиниці, характерні як для української, так і для англійської ментальності, акцентують увагу на дбайливому ставленні до матеріальних ресурсів, радять заощаджувати гроші. Лексеми на позначення грошових одиниць (*осмак* і *penny*) виступають елементами культурного коду, отже, семантиці цих паремій притаманна культурно-значуща маркованість; укр. *Минулася барма, що давали дарма* (УПП, с. 229) або *Де не дав гроша, так не пхай носа* (УПП, с. 229) – англ. *There's no such thing as a free lunch* (букв.: Немає такого поняття, як безплатний ланч) (CCID, р. 238). Ці паремії демонструють практичний погляд українців і англійців на життя, їхнє розуміння того, що не можна сподіватися отримати щось безкоштовно.

2) паремії, що мають часткову смислову і специфічну образно-стилістичну еквівалентність [2, с. 24], наприклад: укр. *Як вродиця, без баршиа не обходиця; и як ввре, то все піп дере* (УПП, с. 694) – англ. *Religion is a stalking-horse to shoot other fowls* (букв.: Релігія – це ширма / маскувальний щит, що використовується при полюванні на іншу дичину) (АУФС, с. 815). Названі стійкі одиниці збігаються за семантикою в аспекті несхвалення поборів служителів культу, проте британська паремія має ширше смислове навантаження, яке полягає в тому, що за допомогою релігії можна керувати людьми або прикривати власні хибні вчинки. Засвідчено ще деякі прислів'я і приказки, що репрезентують названу вище підгрупу: укр. *Добра господина, коли повна скриня* (УПП, с. 102) – англ. *He is wise that is rich* (букв.: Той, хто розумний, той багатий) (БКРПП, с. 58); укр. *Рахуй гроші стуха, не знаєш лиха* (АУФС, с.993) – англ. *Waste not, want*

not (букв.: Не витрачай марно – не будеш потребувати) (OALD, p. 1659); укр. *Як я ся гаразд мав, кожний мене добре знав; а як став убогий, не приходять гості в мої пороги* (УПП, с. 136) – англ. *When poverty comes in at doors, love flies out at windows* (букв.: Коли бідність входить у двері, кохання вилітає з вікна) (БКРПП, с. 198).

Аналізована класифікаційна група найчисленніша, оскільки універсальні закони розвитку, вплив християнської етики та інші чинники зумовлюють спільність світосприйняття носіями української й англійської культур, а отже, паремійні концептуалізації поняття “гроші”, формуючи таким чином морально-ціннісну картину світу, мають багато спільного. Водночас кожна культура має свої особливі, притаманні лише їй етнічні особливості в мотиваціях і асоціативних зв’язках, що спостерігається у відмінностях в образному й експресивно-стилістичному аспектах паремій і відображає специфіку ментальності двох народів.

III. До цієї класифікаційної групи відносимо безеквівалентні паремії, які “виражають переважно національні морально-ціннісні пріоритети, що не знаходять логіко-образних відповідностей в інших мовах” [2, С. 24].

У результаті своєї пізнавальної діяльності різні етноси сприймають світ крізь призму власної мови й культури, тому кожній нації характерні набуті власним суспільно-економічним досвідом національно-специфічні аспекти концептуалізації дійсності. Вияв етноспецифічності в розвитку асоціативних зв’язків мислення спостерігаємо як в українських, так і в британських пареміях. Деякі українські стійкі одиниці передають місцевий національний колорит та самобутнє сприйняття життєвих реалій: *Пшениця – дурниця, а грошей – мара, сьогодні є, а завтра нема* (ПП, с. 112). Паремійна збірка пропонує таке трактування цього прислів’я: у гірських місцевостях пшениця не родить, тому гуцули її майже не сіють, а отже, не надають їй, як і грошам, значення (ПП, с. 112). Поряд із прислів’ями й приказками, які пропагують добродійність, безкорисливість, в українському паремійному фонді знаходимо і стійку одиницю з протилежною концептуалізацією: *Чужих злиднів не наситиш* (УПП, с. 234). Ще однією етноспецифічною для української нації концептуалізацією поняття “гроші” виступає сприйняття села як місця, де збереглася народна мудрість, а міста як місця, де є більше шансів заробити чи дістати гроші: *До міста по гроші, а на село по розум* (УПП, с. 465).

Особливості психічного складу і менталітету англійців простежуємо в паремії, яка передає особливе, загострене сприйняття британцями класових відмінностей [6, с. 198] та сподівання на те, що людина з грошима може перейти на вищі щаблі в соціально-класовій системі британського суспільства: *Jack would be a gentleman if he had money* (букв.: Джек був би джентльменом, якби мав гроші) (БКРПП, с. 73). Підстави для такого сподівання знаходимо в думці істориків, які пояснюють факт збереження класової системи у Британії її гнучкістю, що залишає можливість підвищити свій статус тим чи іншим способом: досягти вищого становища за рахунок своїх здібностей, купити або успішно вийти заміж (одружитися) [4, с. 307].

В українській і британській культурах спостерігається певною мірою універсальна шкала морально-етичних цінностей, у якій виявляється перевага духовних цінностей над матеріальними, тобто вартість грошей оцінюється нижче, ніж родина, воля, здоров’я, добре ім’я, кохання, честь тощо, що свідчить про спільність світосприйняття носіями української й англійської культур. Проте у британському паремійному фонді зафіксовано етнокультурну стійку одиницю, у якій значущість грошей оцінюється вище ролі друзів, що дозволяє зробити припущення про те, що для представників західної культури таке поняття, як “дружба”, не настільки значуще, як для українського соціуму: *Penny in purse will bid me drink, when all the friends I have will not* (букв.: Пенні в гаманці запропонують мені випити, тоді як всі друзі, яких я маю, – ні) (ODEP, p. 523).

Незважаючи на те, що безеквівалентні паремії утворюють порівняно невелику групу, вони яскраво демонструють особливості світосприйняття і світобачення українців і англійців, висвітлюють морально-етичні цінності двох етносів, відбивають їхню національно-культурну специфіку і самобутність. Варто зазначити: кількісно в цій групі переважають українські паремійні одиниці, що, очевидно, пояснюється більшою образністю мислення українців, самобутністю сприйняття ними життєвих реалій та тим фактом, що значна частина українських паремій походить із народної творчості, тому вони зберігають свій неповторний колорит і демонструють унікальність ментальності українців.

Отже, дослідження міжмовних співвідношень паремійних одиниць української і англійської мов дозволило виділити три класифікаційні типи міжмовних кореляцій, які демонструють джерела формування світоглядних систем цих етносів.

Проведений аналіз засвідчив, що в паремійних фондах української й англійської мов переважають паремії, які мають неповну еквівалентність, тобто в них спостерігається повний або частковий збіг смислового компонента, але їхні експресивно-стилістичні аспекти відмінні, подекуди етноспецифічні. На основі цього можемо зробити висновок про те, що українці і англійці під впливом таких чинників, як християнство, міжкультурні контакти, суспільно-історичний розвиток мають схожі морально-ціннісні орієнтири, що виявляється в частковій універсальності паремійної концептуалізації поняття "гроші". Водночас етнокультурні особливості ментальності двох народів зумовлені власним суспільно-економічним досвідом, більше виявляються у специфіці образного й експресивно-стилістичного компонентів паремій.

Найяскравіше про самобутність світобачення і світосприйняття різних народів можуть свідчити безеквівалентні паремійні одиниці, які не мають логіко-образних відповідностей в інших мовах. Незважаючи на порівняно невелику кількість, вони найбільш наочно демонструють національно-специфічні аспекти концептуалізації дійсності етносів, відображають їхні національні морально-ціннісні пріоритети й національно-культурну специфіку та самобутність.

Найменш численну групу становлять "інтернаціональні" паремії, які мають повну смислову, образну й експресивно-стилістичну еквівалентність, що свідчить про міжкультурні контакти етносів на різних етапах їхнього історичного поступу, вплив християнства та інші чинники і про відповідність запозичених паремій ментальності народу, який прийняв їх у свою мову. Невелика кількість цих паремійних одиниць дозволяє зробити висновок про непоширеність повної міжмовної еквівалентності в мовах віддаленої спорідненості.

Перспектива подальших семантико-когнітивних досліджень концепту ГРОШІ в українській і англійській лінгвокультурах полягає у студіюванні міжмовних співвідношень фразеологізмів, які концептуалізують поняття "гроші", що надалі допоможе змодельовати означений концепт як одиницю концептосфери та реконструювати когнітивну свідомість двох етносів на певному етапі їхнього розвитку.

Література

1. Біблія. Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту (у перекладі Івана Огієнка). – Огебро: Evangeliiipress, 1968. – 1523 с.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. докт. філол. наук: спец. 10.02.05 "Загальне мовознавство" / Ірина Олександрівна Голубовська. – К., 2004. – 38 с.
3. Коробов А. И., Иванова Ю. А. Все о Великобритании / [предисл. Ю. М. Макарова]. / Александр Исаакович Коробов, Юлия Анатольевна Иванова. – Харьков: Фолио, 2007. – 542 с., ил. – (Страны мира).
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: Підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Видав. центр "Академія", 2006. – 424 с.

5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. – 4-те вид., стер. / Мар'яна Богданівна Лановик, Зоряна Богданівна Лановик. – К.: Знання-Прес, 2006. – 591 с.
6. Орруэл Дж. Англичане // Орруэл Дж. Ессе, статті, рецензії / [Пер. с англ.] / Джордж Орруэл. – Пермь: КАПИК, 1992. – 320 с.
7. Словарь иноязычных выражений и слов: в 2 книгах / [сост. А. М. Бабкин, В. В. Шендецов]. – Ленинград: Наука, 1966. – 1344 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 264 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К. Т. Баранцев]. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2006. – 1056 с. – (АУФС).
10. Большая книга русских пословиц и поговорок и их английских аналогов = The Big Book of Russian Proverbs and Sayings with their English Equivalents / [сост. Ю. В. Мюррей]. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2008. – 252 с. – (БКРПП).
11. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського; [упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич]. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с. – (Українська народна творчість). – (ПП).
12. Скарбниця народної мудрості / [упоряд. Т. М. Панасенко]. – Харків: Фоліо, 2009. – 286 с. – (Перлини української культури). – (СНМ).
13. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших; Уклав Номис; [упоряд., примітки та вступна стаття М. М. Пазяка]. – К.: Либідь, 1993. – 768 с. – (УПП).
14. Collins Cobuild Idioms Dictionary. – Glasgow: HarperCollins Publishers, 2006. – 410 p. + Thematic Index 87 p. – (CCID).
15. Oxford Advanced Learners Dictionary / Oxford University Press 7th Edition. – 2008. – 1715 p. – (OALD).
16. The Oxford Dictionary of English Proverbs / [ed. by F. P. Wilson – 3 ed. – Oxford: Clarendon Press, 1970. – 886 p. – (ODEP).